

Милија Станишић

НЕКА ЗАПАЖАЊА О ИСТОРИЈИ СКЈ

Сваки темељит и рационалан разговор о оваквој врсти књиге у првом реду подразумијева да се дијело критички просуђује и вреднује. Моје критичко одређење према овој књизи посебно полази од потреба предстојећег писања вишетомне историје СКЈ. Истовремено имам у виду и чињеницу да је израда историје СК Црне Горе у току, и да ова данашња расправа треба да допринесе и квалитетнијој изради тога дјела.

Није ми намјера да овдје дајем цјеловиту критичку анализу Историје СКЈ, јер то ионако превазилази моћи појединаца. Придружујући се данас колективном напору критичког просуђивања и вредновања овог научног дјела, истаћи ћу само неколико крупнијих питања која по мом мишљењу нијесу обрађена на задовољавајући начин.

Поуздан критеријум и параметар за оцјену и вредновање ове књиге је у упоређењу ње са Прегледом историје СКЈ који је изашао из штампе 1963. године. Суштина вредновања Историје СКЈ је, дакле, у одговору на питање: Да ли је ова књига, и у којој мјери, на нивоу достигнућа наше историографије у посљење две и по деценије?

Свако критичко вредновање ове књиге које претендује на објективност мора да има у виду тешкоће које су њеним писцима стајале на путу. Наведимо само оне најкрупније: сви релевантни документи историчарима још увијек нијесу доступни; многа значајна питања нијесу још истражена нити су обрађена у облику монографија или студија; међу нашим историчарима постоје крупније разлике у тумачењу новије историје југословенских народа, као и појединих питања из историје револуционарног радничког покрета; синтезу о стогодишњем

развоју југословенског радничког покрета ваљало је дати на ограниченом простору једнотомног издања; учешће бројног колектива у изради овог дјела — ма колико тимски рад имао и предности — у извјесној мјери је отежавао уједначавање оцјена о историјским процесима, а на другој страни је отежао и праћење континуитета главног тока револуционарног процеса; и, на крају, ни постојећа друштвена клима није сасвим ишла на руку писцима дјела у изради овог југословенског научног пројекта, а то овоме скупу није потребно посебно објашњавати.

Писцима Историје СКЈ је пошло за руком да у знатној мјери синтетизују највећи дио резултата истраживања револуционарног радничког покрета, и да нам пруже синтезу његових резултата и главних искустава. Књига је чињенично богатија од Прегледа историје СКЈ, у њој се дубље понире у суштину историјских појава и процеса, закључивање је поузданије а оцјене су зрелије. У цјелини гледано, добили смо дјело које ће читалачкој јавности пружити нова сазнања о револуционарном радничком покрету, и које продубљује историјску свијест о суштини наше Револуције. Но, и поред тога, сматрам да је један број питања у овој књизи обрађен испод нивоа који је достигла наша историографија, односно да је било научних радова (књига и докторских дисертација) који су нудили више од онога што је написано у Историји СКЈ. (Аргументацију за ову тврдњу изложићу кроз оцјену како су поједина крупнија питања обрађена у књизи закључно са 1945. годином.)

1) Основно питање и најсложенији методолошки проблем у изради историје СКЈ је у томе како поставити границу и успоставити равнотежу између историје радничке авангарде — и њене идеологије, политике и организације — и историје југословенског друштва, из којег је изникла и у којем је дјеловала. Револуционарни процеси и покрети неодвојиви су дио историјског процеса у конкретном друштву. Југословенска револуција се одиграла у језгру друштвених и материјалних, противрјечности и социјалних сукоба. Претјерано поклањање пажње дјеловању КПЈ а недовољно обрађивање друштвено-економских и политичких односа и културних прилика у буржоаској Југославији — неминовно доводи, у мањој или већој мјери, до идеологизацијске обојености текста, занемарује дубље понирање у друштвене процесе, отежава да се текст историје издигне изнад обичног прегледа процеса. Ова моја примједба односи се на међуратни период, за који није по мом мишљењу успостављена права граница између историје КПЈ и историје Југославије, мада је у Историји дато више података него у Прегледу о материјалним и духовним приликама југословенског друштва.

2) Упоредо и заједно са сазријевањем револуционарних процеса и револуције у Југославији ницала је, уобличавала се и сазријевала теоријско-идејна мисао авангарде. Али тај процес

није текао ни лако ни безболно. Није се било лако отргнути од унифициране и убрзо окоштале идејно-теоријске мисли октобарске револуције, и градити теорију револуције као одговор и израз остварења стварних потреба југословенског друштва. У том ванредно значајном послу осмишљавања револуционарне праксе учествовао је велики број истакнутих југословенских марксиста (чији се допринос стварању теорије револуције у књизи довољно се види): Аугуст Цесарец, Оторак Кершовани, Огњен Прица, Ђуро Цвијић, Филип Филиповић, Сима Марковић, Коста Новковић, Милан Горкић, браћа Вујовић, Благоје Паровић, Веселин Маслеша и други. Теорија револуције је имала свој еволутивни пут који је достигао врхунац у Титовој концепцији извођења револуције. Ето, из тих разлога сматрам да се овом питању мора посветити много више пажње у вишетомној историји СКЈ.

3) Из друштвених противрјечности буржоаске Југославије изниicali су оштри политички сукоби, утемељени на социјалној и вјерској основи. За сво вријеме долазило је до веома оштрих сукоба у сфери друштвене свијести. Идејно и политички сукобљене стране водиле су упорну борбу за душе и срца људи. КПЈ је у тој борби испољила интензивну и разноврсну активност: популарисање марксизма; идејно и политичко дјеловање на све слојеве омладине, а нарочито на ђачку и студентску; борба против регресивних трендова у књижевности и умјетности; раскринкавање фашизма; борба против реформизма у радничком покрету; разобличавање национализма и шовинизма; антирелигиозна пропаганда; борба против традиционалне свијести у заосталим срединама, и друго. У овој разноврсној и вишеслојној борби између регресивне и прогресивне друштвене свијести КПЈ је постигла крупне резултате, окупљајући око своје идеологије и политике бројну лијеву интелигенцију, која је одиграла веома значајну улогу у пропагирању марксистичке и друге прогресивне мисли. О свему овоме у Историји СКЈ није довољно речено.

4) Национално питање у монархистичкој Југославији било је веома крупно и актуелно политичко питање. У књизи није довољно јасно изложена еволуција теоријске концепције КПЈ о националном питању. Читаоцу остаје нејасно због чега је КПЈ прилазила појединим националним питањима народа Југославије парцијално и неједновремено. Такође није изложена еволуција њених погледа о повезаности класне и националне борбе. Посебно пада у очи непотпун и веома шкрт приказ расправљања о националном питању на Петој земаљској конференцији. Писац текста се задовољио само констатацијом: „Потврђене су и дотадашње концепције Партије о решавању националног питања“. Међутим, из објављених докумената је познато да је Тито 1939. г. извијестио Коминтерну да „ми одмах морамо заузети јасан став према националним питањима у Војводини, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Македонији“. Из аутентичних докумената је познато да је на Конференцији управо о томе и било говора

и да су дошла до изражаја и различита гледишта — али у књизи нема о томе ни помена.

5) Революционарни омладински покрет је имао још значајнију улогу од оне каква је приказана у тексту. Јер, овај покрет је био револуционарно-демократског савеза којему је КПЈ стајала на челу крајем тридесетих година. Више се говорило о СКОЈ-у — премда и о њему недовољно — а мање је речено о омладинском покрету, његовом настанку и начину дјеловања у свим слојевима омладине и у појединим срединама. Могла се још више истаћи улога студентског покрета, а посебно на Београдском универзитету, на којему су се школовали студенти са двије трећине територије Југославије. Њихова револуционарна дјелатност одвијала се не само на Универзитету већ исто тако и у завичајном крају (формирање организација КПЈ и СКОЈ-а, политичка и културна дјелатност). Нарочито је била значајна њихова улога у стварању револуционарног омладинског покрета.

6) По свему судећи, дио који обрађује НОБ је понајбољи у књизи. Цјеловито су и јасно изложени основни проблеми НОР-а и револуционарне смјене власти. Међутим, овом дијелу текста недостаје дубља анализа друштвених снага које су учествовале у НОР-у, односно њихових ослободилачких и револуционарних потенцијала. Могло се више рећи и о снагама контрареволуције и о њиховој веома снажној пропаганди. До сада објављени историографски радови омогућавали су да се више каже о раду КПЈ на изградњи моћи свих дјелова (структура) НОР-а, као и да се објасни њена пропагандна дјелатност.

Прелазим на обраду Црне Горе.

Историја СКЈ обрађује револуционарни покрет и револуцију као јединствену југословенску појаву. То је и са теоретског и са методолошког становишта једино оправдано. Револуционарни покрет и организације КПЈ у појединим земљама (покрајинама) сагледавају се и обрађују као посебно према општем. И то је сасвим логично.

Просторна ограниченост овог синтетичког дјела онемогућавала је, разумије се, да се изнесе све оно што је било значајно у раду комуниста у појединим дјеловима земље. Због тога просуђивање о овом питању не би требало да иде линијом мјерења колико је страница о нама написано (а о посебном у односу на оште речено је у Историји много више него у Прегледу). То се односи и на Црну Гору. Главни критеријум за оцјену овог дијела текста треба, по мом мишљењу, да је овај: У којој су мјери успјешно приказана битна својства и главни резултати борбе КПЈ у Црној Гори? Полазећи са тог становишта, ево неколико примједби и сугестија:

1) У овој књизи је доста опширно и прегледно говорено о формирању радничког покрета и социјалдемократских странака у покрајинама прије 1918. године. Будући да у Црној Гори није било организованог радничког покрета нити радничке странке,

читаоцу нијесу објашњени коријени њеног комунистичког покрета. То је требало учинити тим прије што је већ на првим парламентарним изборима (1920) КПЈ у Црној Гори добила 40% укупног броја гласова, а такође је позната чињеница да је Црна Гора — земља без модерног пролетаријата — између два свјетска рата имала релативно најјачи комунистички покрет у Југославији. Разумије се, за ово су постојали крупни историјски, економски и друштвени разлози. Они су морали у Историји бити бар назначени.

2) КПЈ је крајем тридесетих година израсла у најјачу политичку снагу у Црној Гори. Наша историографија је о томе пружала довољно чињеница, а оне се у основи могу свести на ово:

— већина радничке класе Црне Горе била је чврсто уз КПЈ, а УРС-ови синдикати су били у рукама комуниста;

— бројна млада интелигенција била је на страни КПЈ и веома активна у револуционарном покрету;

— КПЈ се чврсто укоријенила на селу, а земљорадници су у тридесетим годинама непрекидно чинили већину партијског чланства;

— непосредно уочи рата КПЈ је избила на чело црногорског националног покрета.

Да није било овакве снаге КПЈ и оваквог њеног утицаја на масе, не би било ни тринаестојулског устанка — тог јединственог феномена другог свјетског рата на тлу Европе.

3) КПЈ је била једина политичка партија која је учила и уважила историјску чињеницу постојања црногорске нације. Борба за рјешавање црногорског националног питања била је значајна компонента њеног програма и политике за сво вријеме од 1926. до 1941. године. Из текста ове књиге се то довољно не види. Испуштено је нпр. да се каже кад је КПЈ заузела исправан став по црногорском националном питању (то је било на њеном III конгресу 1926. г.). Није речено ни то да се на Петој земаљској конференцији цјеловито расправљало о том питању и да су отклоњене извјесне недоречености и недосљедности ЦК КПЈ из средине тридесетих година, о којима је говорено у поментом Титовом извјештају Коминтерни. У цјелини посматрано, читаоци неће моћи да стекну цјеловиту слику о идејно-политичким ставовима КПЈ о црногорском националном питању.

4) Као израз снаге комунистичког покрета, Црна Гора је имала 1941. г. релативно најбројније револуционарне кадрове, који су одлукама ЦК КПЈ распоређивани током читавог НОР-а у све крајеве Југославије. Кадровска компонента учешћа Црне Горе у ослободилачком и револуционарном рату југословенских народа толико је значајна и карактеристична да је морала бити назначена у овој Историји.

Није требало много простора да се ова битна обиљежја комунистичког покрета у Црној Гори у Историји СКЈ назначе.